

EKOLOGIK HUQUQLAR: FUQAROLARNING ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDAGI ROLI

Farhodova Oynura Oybek qizi

Alfraganus Universiteti "Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi 2-kurs talabasi

*Ilmiy rahbar: **Djurayev G'olib Abdurasulovich***

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ekologik huquqlarning tushunchasi va ahamiyati, shuningdek, fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli haqida muhokama qiladi. Maqolada ekologik huquqlarning konstitutsiyaviy va xalqaro huquqiy asoslari, shuningdek, ularning turlari (toza havoga, suvga, tabiiy resurslarga bo'lgan huquq, atrof-muhitni muhofaza qilishga ishtirok etish huquqi, ma'lumot olish huquqi va boshqalar) ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada fuqarolarning ekologik huquqlarini amalga oshirishda qanday imkoniyatlari va vazifalari borligi, shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilishda fuqarolarning faol ishtirok etishiga oid misollar keltiriladi.

Kalit so'zlar: ekologiya, atrof-muhit, konstitutsiya, tabiat, fuqarolar, qonunlar, BMT, xavfsizlik, ijtimoiy tenglik.

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar negizini tashkil etuvchi "Inson qadri uchun" g'oyasi hamda hozirgi islohotlarimizning bosh tamoyili bo'lgan "Inson-jamiyat-davlat" degan yondashuv yangilangan Konstitutsiyamizning mazmuniga chuqur singdirilganligini alohida ta'kidlash lozim. Konstitutsiyaviy qonun loyihasida kiritilgan normalarning salmoqli qismi inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlariga taalluqli bo'lib, inson qadr-qimmatini, sha'ni va g'ururi barcha sohalarda birinchi o'rinda turishi oliy darajada o'z ifodasini topmoqda.

Shu jumladan, ekologik huquqlar ham loyihaning 9-bobiga kiritilayotganini alohida qayd etish lozim. Tabiatdagi global iqlim o'zgarishlari, Orol dengizining qurishi bilan bog'liq vaziyatning tobora keskin tus olayotgani, ekologik xavfsizlikni g'oyat dolzarb masalaga aylangani sababli ekologik masalalarni Asosiy qonunimizda o'z aksini topayotganini e'tirof etish lozim.[3]

Atrof-muhit inson salomatligi va hayotiga ta'sir qiluvchi muhim omildir. BMT ma'lumotlariga ko'ra, inson salomatligining 30-40 foizi atrof-muhit holatiga bog'liq. Qulay atrof-muhit tabiiy zaxiralar qisqarayotgan, global iqlim o'zgarishi, ekologiya va tabiat bilan bog'liq muammolar insoniyat kelajagiga tahdid solayotgan hozirgi davrda yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, ko'pgina rivojlangan davlatlarda

ham ushbu muammo keng muhokama etilmoqda hamda ekologiya, atrof muhit muhofazasiga oid yangi normalar konstitutsiyalarga kiritilmoqda.

Xususan, yangilangan Konstitutsiyamizning 49-moddasida Orolbo‘yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish va tiklash, uni ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish bo‘yicha davlat tomonidan choralar ko‘rilishi mustahkamlanmoqda.

Orolbo‘yi mintaqasida yuzaga kelgan global ekologik muammo mintaqa aholisining hayot tarziga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, O‘zbekiston Orol muammosi oqibatlarini bartaraf qilishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Xususan, 2018 yildan shu kunga qadar Orol dengizi tubining 1,8 mln gektarida ko‘kalamzorlashtirish ishlari amalga oshirildi. Shuningdek, Orol va Orolbo‘yidagi murakkab ekologik vaziyat, aholi genofondini muhofaza qilish, salomatligini yaxshilash hamda ushbu hududda barqaror rivojlanishni ta‘minlashga qaratilgan keng ko‘lamli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Konstitutsiyada ushbu normaning belgilanishi mintaqa aholisi uchun munosib yashash sharoitlarini yaratilishini va turmush darajasini jiddiy tarzda yaxshilanishini ta‘minlaydi, barcha kasb egalari, birinchi navbatda ijtimoiy soha vakillari uchun qo‘shimcha imtiyozlar paketi qo‘llaniladi hamda tadbirkorlik tuzilmalari va nodavlat notijorat tashkilotlarining atrof-muhitni himoya qilishga yo‘naltirilgan turli loyihalarda faol qatnashish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Shuningdek, mazkur norma aholimiz va kelajak avlod uchun qulay va ekologik toza hududni saqlab qolish, Orolbo‘yi mintaqasida yashovchi aholining ijtimoiy-iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash, ishsizlikni kamaytirish, aholi yashashi va rivojlanishi uchun qulay atrof-muhitni ta‘minlashning konstitutsiyaviy kafolatlarini yaratadi.

Shu bilan birga, har kim sog‘lom va qulay atrof muhitga, uning holati haqidagi haqqoniy axborotga ega bo‘lishi bo‘yicha kiritilayotgan normalar atrof muhitga ta‘siri kuchli bo‘lgan subyektlarning hamda mansabdor shaxslarning tabiat himoyasi uchun mas‘uliyatini keskin oshirishga xizmat qiladi.

Davlat fuqarolarning ekologik huquqlarini ta‘minlashi, atrof-muhitga zararli ta‘sir ko‘rsatilishiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida shaharsozlik faoliyati sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishiga doir konstitutsiyaviy normaning belgilanishi bugungi kun, davr talabi hisoblanadi. Yangilanayotgan Konstitutsiyada shaharsozlik hujjatlarining loyihalari qonunda belgilangan tartibda jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazilishi ham qat‘iy belgilab qo‘yilmoqda. Bularning barchasi atrof-muhit musaffoligini ta‘minlashda fuqarolik jamiyati institutlarining o‘rni, roli va faolligining oshishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, yangilanayotgan Konstitutsiya Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi, yurtimiz va xalqimizning ertangi farovon hayoti uchun mustahkam huquqiy asos, ishonchli kafolat hamda barqaror iqtisodiyot, xavfsiz davlat, samarali boshqaruv va

ijtimoiy kafolatlarning mustahkam poydevori sifatida xizmat qiladi, uning to'g'ridan-to'g'ri amal qilishini belgilash esa Konstitutsiya nufuzini yanada oshiradi.

Ekologik huquq — bu fuqarolar, davlat va jamoat tashkilotlarining atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish bilan bog'liq huquq va majburiyatlarini belgilovchi huquqiy normalar tizimidir.

NATIJA VA TAHLILLAR

Ekologik huquqlar insonlarning sog'lig'i va farovonligi uchun muhimdir. Toza havoda nafas olish, toza suv ichish va sog'lom muhitda yashash insonlarning asosiy ehtiyojlaridan biridir. Fuqarolar ekologik huquqlarni himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan harakatlarda ishtirok etishlari, ekologik muammolar haqida xabardorlikni oshirishlari va davlat organlariga bosim o'tkazishlari mumkin.[3]Ko'plab davlatlar ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan qonun hujjatlari va dasturlarni ishlab chiqdi. Biroq, bu huquqlarning amalga oshirilishi hali ham mukammal emas.Jamoatchilikning ekologik muammolarni hal qilishda ishtiroki muhimdir. Fuqarolar ekologik siyosatni shakllantirishda ishtirok etishlari va o'zlarining fikrlarini bildirishlari kerak. Xalqaro hamjamiyat ham ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqda. Xalqaro konvensiyalar va shartnomalar ekologik muammolarni hal qilishda hamkorlikni rag'batlantiradi. Ekologik huquqlar insonlarning sog'lig'i va farovonligi uchun muhimdir. Fuqarolarning ekologik huquqlarni himoya qilishda faol ishtirok etishi muhimdir.Davlatlar ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan qonun hujjatlari va dasturlarni ishlab chiqishi va amalga oshirishi kerak. Jamoatchilikning ekologik muammolarni hal qilishda ishtiroki muhimdir. Xalqaro hamjamiyat ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak.[4]

Ekologik huquqlar insonlarning asosiy huquqlari hisoblanadi. Fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli muhimdir. Davlatlar va xalqaro hamjamiyat ekologik huquqlarni himoya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak. Fuqarolarning ekologik huquqlarini kafolatlovchi bir qancha hujjatlar berilgan .[5] Xalqaro huquqiy hujjatlar juda ko'p. Quyida eng muhim va keng tarqalganlarini sanab o'tamiz:

1. BMTning Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konvensiyasi (Rio-de-Janeyro, 1992):Ushbu konvensiya "barcha odamlarning sog'lom va samarali atrof-muhitga bo'lgan huquqi"ni tan oladi va davlatlarga ekologik muammolarni hal qilishda jamoatchilik ishtirokini ta'minlashni talab qiladi.

2.BMTning Iqlim o'zgarishi bo'yicha konvensiyasi (Nyu-York, 1992):Ushbu konvensiya davlatlarga iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirlarini kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan choralarni ko'rishni talab qiladi.

3. BMTning Biologik xilma-xillik bo'yicha konvensiyasi (Rio-de-Janeyro, 1992): Ushbu konvensiya biologik xilma-xillikni saqlash, uni barqaror foydalanish va genetik resurslarni adolatli va teng ravishda taqsimlashni maqsad qiladi.

4. BMTning Transchegaraviy suv havzalari va suv oqimlari bo'yicha konvensiyasi (Nyu-York, 1992): Ushbu konvensiya transchegaraviy suv havzalari va suv oqimlarini boshqarishda hamkorlikni va atrof-muhitni muhofaza qilishni ta'minlashni maqsad qiladi.

5. BMTning Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha dasturi (UNEP): UNEP xalqaro hamjamiyatga atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha yordam beradi va ekologik muammolarni hal qilishda davlatlarga maslahat beradi.

6. Evropa Ittifoqining Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha qonun hujjatlari: Evropa Ittifoqi atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan ko'plab qonun hujjatlarini qabul qildi, jumladan, havoni ifloslanishdan himoya qilish, suvni ifloslanishdan himoya qilish, chiqindilarni boshqarish va tabiiy muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar.[1]

7. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) ning mehnat sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan konvensiyalari: ILO konvensiyalari xavfli ish sharoitlaridan himoya qilish, xavfsiz ish joylarini yaratish va kasb kasalliklaridan himoya qilishni ta'minlaydi.

8. Xalqaro sudning qarorlari: Xalqaro sud atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan bir qator qarorlar qabul qildi, ular ekologik huquqlarni himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu hujjatlar xalqaro hamjamiyatning ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini aks ettiradi. Biroq, bu huquqlarning amalga oshirilishi hali ham mukammal emas. Davlatlar va xalqaro tashkilotlar ekologik huquqlarni himoya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak. Davlatlar ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan qonun hujjatlari va dasturlarni ishlab chiqishi va amalga oshirishi kerak. Shuningdek, jamoatchilikning ekologik muammolarni hal qilishda ishtiroki muhimdir. Fuqarolar ekologik siyosatni shakllantirishda ishtirok etishlari va o'zlarining fikrlarini bildirishlari kerak. Xulosa qilib aytganda, ekologik huquqlar insonlarning asosiy huquqlari hisoblanadi. Fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli muhimdir. Davlatlar va xalqaro hamjamiyat ekologik huquqlarni himoya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak.

Fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli

Fuqarolarning ekologik huquqlarini amalga oshirishi ularning ekologik madaniyati va faolligiga bog'liq. Quyidagi shakllar orqali fuqarolar atrof-muhitni muhofaza qilishda faol ishtirok etishlari mumkin:

Axborot olish va tarqatish, jamoat ekologik nazorati, tashabbuskorlik, jamoatchilik uyushmalari, sudga murojaat qilish, amaliy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari; Amaliyotda ko'plab fuqarolar ekologik

huquqlari borligini bilmaydi yoki undan foydalana olmaydi. Bu holat ekologik savodxonlikning pastligi, axborotning yopiq bo'lishi va ba'zida vakolatli organlarning loqaydligi bilan izohlanadi. Yechim sifatida quyidagilar muhim: Maktab, OTM va ommaviy axborot vositalarida ekologik huquqiy ta'limni kuchaytirish. Ekologik axborotni erkin va ochiq taqdim etish tizimini yaratish. Fuqarolarning ekologik tashabbuslarini rag'batlantirish. Davlat organlari va jamoatchilik o'rtasida ochiq muloqotni yo'lga qo'yish va hakoza.

XULOSA

Ekologik huquqlar insonlarning sog'lom va barqaror atrof-muhitda yashash huquqini himoya qiladi. Bu huquqlar insonlarning yashash joyi, tabiiy resurslardan foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilishga ishtirok etish huquqini o'z ichiga oladi. Ekologik huquqlarning ahamiyati insonlarning sog'lig'i va farovonligi uchun juda katta. Toza havoda nafas olish, toza suv ichish va sog'lom muhitda yashash insonlarning asosiy ehtiyojlaridan biridir. Fuqarolarning ekologik huquqlarni himoya qilishda faol ishtirok etishi muhimdir. Ular atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan harakatlarda ishtirok etishlari, ekologik muammolar haqida xabardorlikni oshirishlari va davlat organlariga bosim o'tkazishlari mumkin. Davlatlar ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan qonun hujjatlari va dasturlarni ishlab chiqishi va amalga oshirishi kerak. Jamoatchilikning ekologik muammolarni hal qilishda ishtiroki muhimdir. Fuqarolar ekologik siyosatni shakllantirishda ishtirok etishlari va o'zlarining fikrlarini bildirishlari kerak. Xalqaro hamjamiyat ekologik huquqlarni himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak. Xalqaro konvensiyalar va shartnomalar ekologik muammolarni hal qilishda hamkorlikni rag'batlantiradi. Xulosa qilib aytganda, ekologik huquqlar insonlarning asosiy huquqlari hisoblanadi. Fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli muhimdir. Davlatlar va xalqaro hamjamiyat ekologik huquqlarni himoya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini kuchaytirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP): <https://www.unenvironment.org/>
2. "The Right to a Healthy Environment: A Global Perspective" by David R. Boyd (2013)
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
4. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni – (1992-yil, 9-dekabr)
5. Rasulov, A.A. Ekologik huquq asoslari, T.: "Adolat" nashriyoti, 2020. O'zbekiston ekologik qonunchiligi bo'yicha ilmiy-nazariy tahlil.